

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

حجت اشرفی

کارشناس واحد نظارت و ارزیابی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

Hojjat.ashrafi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۸۷/۱۱/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۸۸/۲/۲۵

چکیده:

کتابخانه‌های عمومی وظیفه‌ی خدمات‌دهی به همه‌ی افراد جامعه را بر عهده دارند. به این لحاظ، تعداد جمعیت مهم‌ترین پارامتر برای ایجاد کتابخانه‌های عمومی است و منابع آنها نیز باید بر حسب ترکیب و ساختار جمعیتی فراهم‌آوری شود. در این مقاله، با نگاهی به آمارهای جمعیتی ایران، ابتدا دسترسی جمعیت به کتابخانه‌های عمومی در دو حوزه‌ی شهری و روستایی بررسی می‌شود. سپس، نقش مؤلفه‌های جمعیتی مانند سن، جنس، سواد، مذهب، نوع فعالیت در تعیین نوع نیاز به منابع و خدمات کتابخانه‌های عمومی بررسی می‌گردد. : جمعیت، کتابخانه‌ی عمومی، دسترسی.

تابستان ۱۳۸۸

۹۷

اهمیت آمارهای جمعیتی برای کتابخانه‌های عمومی

برنامه‌ریزی برای توسعه، زمانی با موفقیت همراه است که شناخت درستی از وضع، حالت و حرکت جمعیت در گذشته، حال و آینده وجود داشته باشد. امروزه در تمامی مراکز علمی جهان، مطالعات جمعیتی از جایگاه ممتازی برخوردار است. همچنین، محوریت جمعیت و مسائل مربوط با آن در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها بر اهمیت آن افزوده است (افشار کهن، ۱۳۸۵). مطالعه‌ی جمعیت، موضوع جمعیت‌شناسی^۱ است و جمعیت‌شناسی مطالعه‌ی آماری، تجربی و ریاضی جمعیت‌های انسانی است (سیدمیرزایی، ۱۳۸۱).

کتابخانه‌های عمومی دسترسی افراد جامعه به منابع دانش و فعالیت‌های فکری بشر را آسان می‌کنند و موجب ارتقای دانش و آگاهی عمومی می‌شوند. به همین دلیل، برای ایجاد و توسعه‌ی آنها باید از مؤلفه‌های جمعیتی استفاده شود. از طرفی، فلسفه‌ی وجودی کتابخانه‌ها، خدمت به مردم است، بنابراین تصویر روشنی از توزیع جمعیت و خصوصیات عمده‌ی آن در جامعه‌ای که باید خدمات را به آن ارائه داد، برای برنامه‌ریزی توسعه‌ی خدمات کتابخانه لازم است (پارکر^۲، ۱۳۸۲).

کسب اطلاعاتی هر چه بیش‌تر درباره‌ی تعداد جمعیت، معیار رشد آن، توزیع جغرافیایی جمعیت از جمله توزیع جمعیت در شهرها و روستاها، حرفه و شغل، گروه‌های نژادی، ملیت، سن، جنسیت، سطح آموزش و پرورش، زبان، سواد و غیره [برای کتابخانه‌های عمومی] لازم و ضروری می‌باشد (پارکر، ۱۳۸۲). بنابراین مقدار فضا، امکانات و منابع کتابخانه‌ی عمومی و نیز میزان و نوع خدمات مورد نیاز تابعی از تعداد، ترکیب و ساختار جمعیت است. به طور کلی:

۱. شرط وجودی کتابخانه‌ی عمومی در یک محل، جمعیت است. به بیانی دیگر تعداد

جمعیت ضرورت ایجاد کتابخانه را تعیین می‌کند.

۲. فضای هر کتابخانه متناسب با جمعیت حوزه‌ی کتابخانه در نظر گرفته می‌شود و میزان

امکانات و منابع آن نیز رابطه‌ی مستقیم با تعداد جمعیت دارد.

۳. نوع خدمات کتابخانه‌ی عمومی تابع نیاز حوزه‌ی جمعیتی تحت پوشش آن است و این

نیاز بر حسب ساختار و ترکیب جمعیت فرق می‌کند.

1. Demography

2. Parker

از طرفی، کتابخانه‌های عمومی نیز از طریق ارتقای آگاهی‌های عمومی بر خانواده‌ها و به‌ویژه مادران تأثیر می‌گذارند و به برنامه‌های تنظیم خانواده، تحکیم بنیان خانواده و ارتقای سلامت نسل کمک می‌کنند. هدف آموزش برنامه‌های تنظیم خانواده^۱، تأمین رفتارهای بهداشتی در جهت حفظ سلامت افراد جامعه، به‌ویژه گروه مادران و فرزندان آنان بوده و تحقق این امر می‌تواند به تشکیل جامعه‌ای با جمعیت متعادل، خلاق، متفکر و سازنده کمک نماید (بربریان، ۱۳۸۰).

نگاهی به آمارهای جمعیتی

مرکز آمار ایران هر ده سال یک بار، کل جمعیت را سرشماری^۲ می‌کند و نتایج آن را در فاصله‌ای تا حد امکان کوتاه در اختیار مقامات برنامه‌ریز و سایر علاقمندان می‌گذارد (تقوی، ۱۳۶۹). سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن در کشور، مناسب‌ترین ابزار برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به حساب آمده که از این طریق با ارائه‌ی اطلاعات آماری درست، رهنمودهای لازم برای نیل به اهداف برنامه‌ریزی‌ها در اختیار مسئولان و سیاستگذاران قرار داده می‌شود (کلانتری، ۱۳۷۵). اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران در سال ۱۳۳۵ و آخرین آن در سال ۱۳۸۵ انجام شد. علاوه بر این، اداره ثبت احوال، مسئول جمع‌آوری و ثبت جاری و مستمر وقایع حیاتی جمعیت است (تقوی، ۱۳۶۹).

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در آبان ماه ۱۳۸۵، جمعیت ایران ۷۰،۴۹۵،۷۸۲ نفر بود که از این تعداد ۳۵،۸۶۶،۳۶۲ نفر یا ۵۰/۹ درصد مرد و ۳۴،۶۲۹،۴۲۰ نفر یا ۴۹/۱ درصد زن بودند و رشد متوسط سالانه‌ی جمعیت ۱/۶ درصد برآورد شده است. جدول ۱ روند رشد جمعیت^۳ و نسبت‌های رشد سالانه‌ی آن را در صد سال گذشته نشان می‌دهد. جمعیت ایران به‌صورت نامتعادل و نامناسب توزیع شده است در برخی قسمت‌ها، جمعیت انبوه و در پاره‌ای مناطق جمعیت پراکنده‌ای زندگی می‌کنند. بعضی مناطق شهری، سهم عمده‌ای از جمعیت را در خود جای داده و در مقابل، نقاط مسکونی بسیاری دارای جمعیت اندکی هستند (مهاجرانی، ۱۳۵۸). بر اساس سرشماری ۱۳۸۵، استان تهران با ۱۳،۴۲۲،۳۶۶ نفر، به تنهایی، ۱۹/۰۳ درصد یا حدود یک‌پنجم از جمعیت کل کشور را در خود جای داده در حالی که استان سمنان با ۵۸۹،۷۴۲ نفر، کم‌تر از یک درصد یعنی ۰/۸۴ درصد جمعیت کشور را داشته است.

1. Family planning

2. Census

3. Population growth

جدول ۱. تعداد و میزان رشد جمعیت در صد سال گذشته

ردیف	سال	تعداد جمعیت	میزان رشد جمعیت
۱	۱۲۸۰	۸,۶۱۳,۰۰۰	٪۰/۵۹
۲	۱۲۹۰	۹,۱۴۳,۰۰۰	٪۰/۶۰
۳	۱۳۰۵	۱۰,۴۵۶,۰۰۰	٪۱/۵۰
۴	۱۳۱۵	۱۱,۹۶۴,۰۰۰	٪۱/۳۶
۵	۱۳۲۵	۱۴,۱۵۹,۰۰۰	٪۱/۹۹
۶	۱۳۳۵	۱۸,۹۵۴,۷۰۴	٪۳/۱۴
۷	۱۳۴۵	۲۵,۷۸۸,۷۲۲	٪۳/۱۳
۸	۱۳۵۵	۳۳,۷۰۸,۷۴۴	٪۲/۷۱
۹	۱۳۶۵	۴۹,۴۴۵,۰۱۰	٪۳/۹۱
۱۰	۱۳۷۵	۶۰,۰۵۵,۴۸۸	٪۱/۹۶
۱۱	۱۳۸۵	۷۰,۴۷۲,۸۴۶	٪۱/۶۲

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

جمعیت ایران طی یکصد سال گذشته، هشت برابر افزایش داشته است. در نخستین سرشماری در سال ۱۳۳۵، جمعیت ایران ۱۸,۹۵۴,۷۰۴ نفر بود که ۵,۹۵۳,۵۶۳ نفر یا ۳۱/۴ درصد در مناطق شهری و ۱۳,۰۰۱,۱۴۱ نفر یا ۶۸/۶ درصد در روستاها ساکن بودند. در حالی که بر اساس سرشماری ۱۳۸۵، از جمعیت ۷۰,۴۹۵,۷۸۲ نفری، تعداد ۴۸,۲۵۹,۹۶۴ نفر یا ۶۸ درصد در مناطق شهری سکونت داشته‌اند. بر این اساس، از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ نسبت جمعیت شهری از ۳۱/۴ درصد به ۶۸/۴۶ درصد رسیده است. به بیانی دیگر، نسبت‌های جمعیت روستایی و شهری عکس شده است. مهم‌ترین دلیل افزایش جمعیت شهری، مهاجرت مردم از روستا به شهر بوده است.

همچنین، بر اساس سرشماری ۱۳۸۵، ایران دارای ۱۰۱۲ نقطه شهری و ۹۱,۳۱۰ نقطه روستایی (آبادی) بوده که ۶۳,۹۰۴ روستای آن جمعیت داشته است. علاوه بر این، در سال ۱۳۸۵، ایران به ۳۰ استان، ۳۳۶ شهرستان و ۸۸۹ بخش تقسیم شده است.

استانداردهای جمعیتی کتابخانه‌های عمومی

خدمات کتابخانه‌های عمومی بر اساس "دسترسی برابر به مواد کتابخانه برای همه"، صرف

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

نظر از سن، نژاد، دین، ملیت، زبان و موقعیت اجتماعی فراهم و عرضه می‌شود [اگیل^۱، ۱۳۸۶].

ایفلا^۲ در سال ۱۹۷۷، معیارهایی را با نام استانداردهای کتابخانه‌های عمومی ارائه کرد، ولی از سال ۱۹۸۶ به بعد به جای واژه استاندارد از واژه رهنمود^۳ استفاده کرده است و آن به این معنی است که نمی‌توان استاندارد واحدی را برای کتابخانه‌های عمومی در همه‌ی جوامع تعیین کرد و استانداردهای کتابخانه‌های عمومی باید بر اساس وضعیت اقتصادی، اجتماعی هر کشور تعریف شوند. همچنین، استانداردها معیارهای ثابتی نیستند و لازم است با توسعه‌ی وضعیت اقتصادی، اجتماعی هر جامعه تغییر کنند. بر این اساس، بعضی کشورها حتی برای هر ایالت یا استان نیز استانداردهایی مجزا تدوین کرده‌اند. برای مثال، استانداردهای کتابخانه‌های عمومی کوئینزلند^۴ برای یکی از ایالت‌های استرالیا تعریف شده است.

معیار پایه برای تدوین استانداردهای کتابخانه‌های عمومی تعداد جمعیت است. مقدار فضاها، منابع اطلاعاتی و امکانات کتابخانه‌ای باید به اندازه‌ی نیاز جمعیتی باشد که از آن بهره می‌برند. در این بین، معیارهای فضا و منابع اطلاعاتی اهمیت بالاتری دارند.

الف) استانداردهای فضای کتابخانه‌ای

ایفلا معیارهای فضای کتابخانه‌های عمومی را به ازای تعداد جمعیت حوزه‌ی کتابخانه اعلام کرده است. این معیارها بر حسب مقدار فضای کتابخانه‌ای لازم، به ازای هر ۱۰۰۰ نفر تعیین شده است. بر این اساس، هر چه شهرها جمعیت بیش‌تری داشته باشند نسبت فضای اختصاص یافته به هر هزار نفر کاهش می‌یابد. در جدول ذیل، استانداردهای فضای کتابخانه‌های عمومی ایفلا با ذکر دامنه‌ی جمعیتی آن آمده است.

جدول ۲. استانداردهای فضای کتابخانه‌های عمومی ایفلا

ردیف	جمعیت	متر مربع برای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰۰	۴۲
۲	۲۰۰۰۰-۳۵۰۰۰	۳۹
۳	۳۵۰۰۰-۶۵۰۰۰	۳۵
۴	۶۵۰۰۰-۱۰۰۰۰۰	۳۱
۵	برای بیش از ۱۰۰۰۰۰	۲۸

(منبع: عازم، ۱۳۸۶)

1. Philip Gill
3. Guideline

2. IFLA: International Federation of Library Associations and Institutions
4. Queensland

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ایران در سال ۱۳۸۳، با بررسی استانداردها و وضع موجود کتابخانه‌ها عمومی، "معیارهای برنامه ریزی و طراحی کتابخانه‌های عمومی" را برای حوزه‌های جمعیتی تا ۵۰۰/۰۰۰ نفر تهیه و تدوین نموده است. در این مجموعه، فضای بخش‌های مختلف کتابخانه‌های عمومی در اندازه‌های استاندارد (به متر مربع) آمده است. در جدول ذیل، این معیارها در دامنه‌های مختلف جمعیتی نشان داده شده است.

جدول ۳. مساحت کل و سرانه‌های کتابخانه‌های عمومی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی

ردیف	جمعیت دریافت‌کننده خدمات	مساحت کل کتابخانه
۱	۳۰۰۰-۱۰۰۰۰	۲۵۷-۵۹۸
۲	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰۰	۷۲۹-۱۲۰۴
۳	۲۰۰۰۰-۴۰۰۰۰	۱۲۰۱-۲۰۰۸
۴	۴۰۰۰۰-۱۰۰۰۰۰	۱۸۹۱-۴۱۱۶
۵	۱۰۰۰۰۰-۲۰۰۰۰۰	۳۵۹۳-۶۶۱۹
۶	۲۰۰۰۰۰-۵۰۰۰۰۰	۶۲۳۵-۱۳۷۵۰

(منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۳)

نهاد کتابخانه کتابخانه‌های عمومی کشور نیز معیارهای "کتابخانه‌ای عمومی استاندارد" را با زیربنای ۲۲۰۰ متر مربع برای جمعیت ۲۵۰۰۰ نفر تدوین کرده است. در این طرح، همه‌ی نیازهای حال و آینده جمعیت مانند: مخزن کتاب، سالن مطالعه، بخش نشریات، کودکان و غیره برای جمعیت حداکثر ۲۵۰/۰۰۰ نفر در نظر گرفته شده است (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۷).

ب) استانداردهای منابع اطلاعاتی

تعداد تخمینی افراد جامعه که باید تحت خدمات قرار گیرند، اندازه و بزرگی کتابخانه را مشخص می‌کند و تعداد استفاده‌کنندگان فعلی و پیش‌بینی شده می‌تواند به عنوان پایه‌ای برای توسعه و بهبود استاندارد^۱های مجموعه مورد استفاده قرار گیرد ([گیل، ۱۳۸۶]).

بر اساس معیارهای ایفلا، به‌عنوان یک راهنمای کلی و عمومی، مجموعه کتاب‌های هر کتابخانه‌ای باید بین ۱/۵ الی ۲/۵ جلد کتاب برای هر نفر باشد. حداقل موجودی برای

1. Standard

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

کوچک‌ترین نقطه‌ی خدمات‌رسانی نباید کم‌تر از ۲۵۰۰ جلد کتاب باشد ([گیل، ۱۳۸۶]). این معیارها برای کشورهای در حال توسعه حداقل ۱/۵ جلد به ازای هر نفر و برای کشورهای توسعه‌یافته ۲/۵ جلد پیشنهاد شده است. در مورد کتابخانه‌ی عمومی، استاندارد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، سرانه‌ی کتاب به ازای هر نفر را ۲/۵ جلد در نظر گرفته است.

دسترسی به کتابخانه‌های عمومی

دسترسی فیزیکی یکی از کلیدهای اصلی در ارائه‌ی موفقیت‌آمیز خدمات کتابخانه‌ی عمومی است. خدمات با کیفیت عالی برای کسانی که دسترسی به آن خدمات را ندارند بی‌ارزش خواهد بود. دسترسی به خدمات باید به گونه‌ای سازماندهی شود که راحتی و سهولت برای استفاده‌کنندگان بالفعل و بالقوه را به حداکثر برساند ([گیل، ۱۳۸۶]).

هر حوزه‌ی جمعیتی که مرکز تجمع و زندگی عده‌ای از مردم است باید کتابخانه‌ی عمومی داشته باشد. حوزه‌ی جمعیتی به محدوده‌ای گفته می‌شود که کتابخانه می‌تواند به جمعیت ساکن در آن، خدمات قابل قبول ارائه نماید (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۳). همچنین، شعاع دسترسی به کتابخانه، مسافت بین کتابخانه و نزدیک‌ترین محلی است که فرد به راحتی بتواند به کتابخانه مراجعه کرده و از آن استفاده نماید، که حداکثر ۳ الی ۴ کیلومتر در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، حوزه‌ی دسترسی کتابخانه عبارت است از محدوده‌ای با حداکثر شعاع دسترسی مناسب که تحت پوشش خدمات کتابخانه است (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۳). از طرفی، وسعت فضای هر کتابخانه تابع جمعیتی است که در حوزه‌ی دسترسی به کتابخانه سکونت دارند. بالطبع، هر چه جمعیت حوزه‌ی دسترسی بیش‌تر باشد باید وسعت زیربنای کتابخانه نیز بیش‌تر باشد.

الف) دسترسی جمعیت شهری

شهرها کانون انتقال دانش، فن‌آوری و فرهنگ تلقی می‌شوند و بسیاری از تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک جامعه با محوریت شهر و مراکز بزرگ جمعیتی به وجود می‌آید. داده‌ها و آمارهای موجود کشور نشان‌گر افزایش میزان شهرنشینی^۲ در طی دهه‌های

1. Access

2. Urbanization

گذشته است. افزایش جمعیت شهرنشین در ایران در سه شیوه‌ی ممکن یعنی رشد طبیعی، میزان مهاجرت روستا-شهری و ارتقای مناطق روستایی به شهر و یا الحاق مناطق حاشیه شهرها به شهر قابل توجه است (ایران محبوب، ۱۳۸۳). جمعیت ساکن در شهرها دارای اندازه، تراکم و نوع سکونت یکسان نیست و این شاخص‌ها از شهری به شهر دیگر فرق می‌کند. در سرشماری ۱۳۸۵، شهر نقطه‌ی جغرافیایی است که شهرداری دارد. در جدول ذیل، شهرها بر حسب داده‌های سرشماری ۱۳۸۵، در هشت گروه دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۴. توزیع شهرهای ایران بر حسب جمعیت

ردیف	گروه‌بندی شهرها بر حسب جمعیت	تعداد شهر	درصد
۱	شهرهای بالای یک میلیون نفر	۶	۰/۵۹٪
۲	شهرهای بین ۵۰۰ تا یک میلیون نفر	۶	۰/۵۹٪
۳	شهرهای بین ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر	۱۳	۱/۲۸٪
۴	شهرهای بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر	۵۱	۵/۰۴٪
۵	شهرهای بین ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر	۷۰	۶/۹۲٪
۶	شهرهای بین ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر	۱۰۱	۹/۹۸٪
۷	شهرهای بین ۱۰ تا ۲۵ هزار نفر	۲۰۶	۲۰/۳۶٪
۸	شهرهای کم‌تر از ۱۰ هزار نفر	۵۵۹	۵۵/۲۴٪
جمع کل		۱۰۱۲	۱۰۰٪

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

بر اساس سرشماری ۱۳۳۵، فقط شهر تهران با ۹۳۴،۵۶۰ نفر بیش از یک میلیون نفر جمعیت داشت. ولی در سرشماری ۱۳۸۵، علاوه بر تهران با ۷،۷۰۵،۰۳۶ نفر جمعیت، پنج شهر مشهد، اصفهان، تبریز، کرج، شیراز نیز بیش از یک میلیون نفر جمعیت داشته‌اند. با افزایش جمعیت در چند سال آینده، شهرهای اهواز و قم نیز بیش از یک میلیون نفر جمعیت خواهند داشت. همچنین، بر اساس این سرشماری ۶ شهر نیز بین ۵۰۰ تا یک میلیون نفر جمعیت داشته‌اند. به گواه آمار، اکثر شهرهای ایران شهرهای کوچکی هستند که حداکثر یک کتابخانه‌ی عمومی تمامی نیازهای آنها را پوشش می‌دهد. جدول ۴ نشان می‌دهد که بیش از ۷۵ درصد شهرهای کشور کم‌تر از ۲۵۰۰۰ نفر جمعیت دارند. و آن به این معنی است که یک کتابخانه با

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

زیربنای مناسب نیازهای آنها را پوشش می‌دهد. با رشد جمعیت این شهرها و گسترش آنها، سکونت‌گاه‌های جدید نیازمند فضای کتابخانه‌ای جدید خواهند بود. بنابراین لازم است فضای کتابخانه‌ای در این شهرها به اندازه‌ای طراحی شود که نیازهای جمعیت اضافه شده تا حداقل ۲۰ سال آینده را پاسخ دهد و یا حداقل امکان توسعه در آینده را داشته باشد.

پوشش خدمات کتابخانه‌های عمومی در شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها بر حسب شعاع دسترسی به کتابخانه تعریف می‌شود. مطابق استانداردهای ایفلا، معمولاً در نواحی شهری لازم است که کتابخانه‌های اقماری در ۱/۵ کیلومتری و کتابخانه‌های نسبتاً بزرگ در ۳ یا ۴ کیلومتری بیش‌تر ساکنین برپا شود (پرتو، ۱۳۸۶). از طرفی، وسعت زیربنای کتابخانه در این شهرها تابع میزان جمعیتی است که در حوزه‌ی دسترسی به کتابخانه سکونت دارند. یعنی هر چه تراکم جمعیت (تعداد جمعیت در هکتار) در حوزه‌ی دسترسی کتابخانه بیش‌تر شود به فضای کتابخانه‌ای بیش‌تری نیاز خواهد بود.

هر شهری بر حسب ویژگی‌های جمعیتی و نیز نوع ساختار شهری، وضعیت منحصر به فردی دارد که با دیگری فرق می‌کند. در ایجاد پوشش کتابخانه‌ای در شهرها باید به مسائل ذیل توجه شود:

۱. در بعضی از شهرهای کوچک که از نظر ساختار و ریخت شهری در امتداد رودخانه، جاده، ساحل و دره کشیده شده یا در دامنه‌ی کوه و دو طرف رودخانه ساخته شده‌اند، وجود تنها یک کتابخانه امکان دسترسی را برای همه‌ی جمعیت آنها فراهم نمی‌کند. به این خاطر لازم است دو یا سه کتابخانه کوچک‌تر در موقعیت‌های مناسب ایجاد شود تا امکان دسترسی را برای همه جمعیت آنها فراهم سازد.
۲. تراکم جمعیت (نسبت جمعیت در هکتار) در همه‌ی مناطق مختلف شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها یکسان نیست. برای مثال، بر اساس برآورد طرح جامع تهران مصوب سال ۱۳۷۱، حدود ۱۱ درصد جمعیت شهر تهران در ۵۱ درصد از وسعت تهران و در مقابل ۲۴ درصد جمعیت در ۵ درصد از وسعت آن زندگی می‌کنند (نوروزی، ۱۳۸۴). بنابراین، اندازه‌ی فضای کتابخانه‌ی عمومی در هر یک از مناطق شهرهای بزرگ باید به نسبت تعداد جمعیت ساکن در شعاع دسترسی کتابخانه تعیین شود.

۳. ترافیک، بزرگراه‌های متعدد، مسیرهای یک‌طرفه، آلودگی هوا، کمبود زمین مناسب، الگوهای خاص رفت‌وآمد شهری در مناطق تجاری و خدماتی از جمله مسائل شهرهای بزرگ و بخصوص کلان‌شهرهاست که در گزینش محل و جای کتابخانه مؤثر است. اگر یک کتابخانه‌ی عمومی، کاملاً در نزدیکی بازار، محل خدمات، ایستگاه اتوبوس، و یا محل پارکینگ قرار داشته باشد، خواهد توانست تعداد افراد بیش‌تری را به کتابخانه جلب کند (پارکر، ۱۳۸۲). بنابراین در ایجاد کتابخانه‌ی عمومی در شهرهای بزرگ باید به مسائل ویژه‌ی آنها در هر منطقه شهری توجه شود.

۴. رشد سریع جمعیت کشور، توسعه‌ی شهرنشینی و عدم امکان گسترش شهرها، سبب شده تا استقرار جمعیت در سرزمین‌های جدید به عنوان استراتژی و راه‌حل مطلوب به منظور تعدیل رشد جمعیت مادرشهر و اسکان سرریز جمعیتی شهرهای بزرگ مورد توجه قرار گیرد (صفابخش، ۱۳۷۲). هر چند شهرک‌های جدید، محله‌ای از شهرهای بزرگ هستند ولی در فاصله چند کیلومتری شهرهای بزرگ قرار گرفته‌اند و نیاز به فضا و امکانات کتابخانه‌ای مجزا دارند که لازم است به نسبت جمعیت آنها در نظر گرفته شود.

ب) دسترسی جمعیت روستایی

جمعیت، نوع معیشت، وجود شهرداری، و ساخت اجتماعی و اقتصادی از شاخص‌هایی هستند که می‌توان آنها را مبنای تعاریفی برای ده [روستا] محسوب کرد (وثوقی، ۱۳۶۹). بر اساس سرشماری ۱۳۸۵، تعداد ۲۲،۱۲۳،۰۵۴ نفر یا حدود ۳۲ درصد از جمعیت در روستاها سکونت دارند. بر همین اساس، تعداد روستاهای دارای سکنه ۶۳،۹۰۴ روستا بوده که از این تعداد، ۵۴،۱۶۹ روستا بالای سه خانوار جمعیت داشته‌اند (جدول ۵).

نقش و جایگاه روستاها در فرآیند توسعه‌ی ملی اهمیت بالایی دارد. کتابخانه‌های روستایی، دسترسی روستاییان را به منابع و خدمات کتابخانه‌ای فراهم می‌کنند. وجود بیش از ۵۴ هزار روستای دارای سکنه، نیازمند برنامه‌ریزی درستی است تا پوشش خدمات کتابخانه‌ای لازم برای آنان فراهم گردد.

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

جدول ۵. توزیع روستاهای بالای سه خانوار بر حسب جمعیت

ردیف	دسته بندی روستا	تعداد روستا	درصد
۱	بالاتر از ۶۰۰۰	۱۲۱	۰/۲۲٪
۲	۵۰۰۱-۶۰۰۰	۸۵	۰/۱۶٪
۳	۴۰۰۱-۵۰۰۰	۱۵۱	۰/۲۸٪
۴	۳۰۰۱-۴۰۰۰	۳۲۱	۰/۵۹٪
۵	۲۰۰۱-۳۰۰۰	۹۲۲	۱/۷۰٪
۶	۱۰۰۱-۲۰۰۰	۳۲۸۷	۶/۰۷٪
۷	۵۰۰-۱۰۰۰	۶۷۱۲	۱۲/۳۹٪
	کمتر از ۵۰۰ نفر	۴۲۵۷۰	۷۸/۵۹٪
جمع کل		۵۴۱۶۹	۱۰۰٪

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

مهم‌ترین معیار ایجاد کتابخانه‌ی عمومی در روستاها، تعداد جمعیت است. در جوامعی که توسعه‌ی بالاتری دارند و امکانات لازم برای گسترش کتابخانه‌ها وجود دارد، سقف جمعیت کم‌تری به‌عنوان معیار ایجاد کتابخانه در روستا تعیین می‌شود و در جوامعی که توسعه پایین‌تری دارند تعداد جمعیت بیش‌تری به‌عنوان معیار تعیین می‌شود. برای مثال، امکان دارد در یک کشور توسعه‌یافته برای روستاهای کم‌تر از ۳۰۰ نفر، کتابخانه‌ی عمومی ایجاد شود؛ ولی در یک کشور در حال توسعه یا کم‌تر توسعه‌یافته به‌خاطر محدودیت منابع و امکانات، برای روستاهای کم‌تر از ۱۰۰۰ یا حتی ۲۰۰۰ نفر نیز نتوان کتابخانه‌ی عمومی ایجاد کرد. در روستاهایی که جمعیت بسیار کمی دارند و قابلیت ایجاد کتابخانه مستقل را ندارند، به‌سه‌شکل می‌توان برای آنها پوشش خدمات کتابخانه‌ای ایجاد کرد:

۱. در روستاهای کم‌جمعیتی که در فاصله‌ی نزدیک به‌هم قرار دارند، می‌توان یکی از روستاها که مرکزیت بیش‌تر، راه ارتباطی بهتر و جمعیت بیش‌تر دارد را به‌عنوان محل کتابخانه تعیین کرد، تا جمعیت سایر روستاهای نزدیک نیز به راحتی از خدمات آن بهره‌مند شوند. در بعضی نقاط، مرکز دهستان، روستای بزرگ‌تری است که می‌توان آن را به‌عنوان محل کتابخانه تعیین کرد. جمعیت روستاهایی که در حاشیه‌ی شهرها قرار گرفته‌اند، می‌توانند از خدمات کتابخانه‌های شهری بهره ببرند.

۲. در روستاهایی که فاصله‌ی آنها با یکدیگر زیاد است، به گونه‌ای که امکان استفاده‌ی چند روستا از یک کتابخانه وجود ندارد؛ بهترین راه‌حل، راه‌اندازی کتابخانه‌های سیار است. راه‌اندازی واحدهای سیار کتابخانه‌ای می‌تواند بیش‌ترین خدمات را ارائه داده و با توجه به پراکندگی جمعیت روستایی خواندنی‌های مورد نیاز را دسترس‌پذیر سازند (میرحسینی، ۱۳۷۴).

۳. خدمات کتابخانه‌های عمومی برای عشایر غیرساکن که سالانه به سوی مناطق ییلاقی و قشلاقی در حرکت هستند باید با کتابخانه‌های سیار انجام شود.

به‌طور کلی، نحوه‌ی خدمات‌دهی کتابخانه‌های روستایی بستگی به چگونگی توزیع جمعیت آنها دارد. بالطبع، در مناطق بیابانی که تراکم جمعیت کم‌تر است، فاصله‌ی روستاها از هم بیش‌تر بوده و به کتابخانه‌های سیار نیاز است. ولی در مناطق جلگه‌ای و دشت که تراکم جمعیت بالاتر بوده و فاصله‌ی روستاها از هم کم‌تر است، می‌توان یکی از روستاها که موقعیت و مرکزیت بهتری دارد را به‌عنوان محل کتابخانه در نظر گرفت.

نیازهای اطلاعاتی کتابخانه‌های عمومی

نوع نیازهای هر کتابخانه‌ی عمومی برخاسته از ویژگی‌های عمده‌ی جامعه‌ی تحت پوشش آن است. منظور از جامعه‌ی کتابخانه، گروه یا گروه‌هایی از مردم است که کتابخانه برای رفع نیازهای اطلاعاتی آنان به‌وجود آمده است. برای شناخت جامعه‌ی کتابخانه باید خصوصیات مراجعه‌کنندگان و توانایی‌های آنان به‌طور کلی، و نیازهای آنان را به انواع کتاب‌ها و مواد کتابخانه‌ای شناخت. شناخت جامعه‌ی کتابخانه‌های عمومی مشکل‌تر از شناخت جامعه‌ی انواع دیگر کتابخانه‌هاست. زیرا جامعه‌ی این کتابخانه‌ها همه‌ی مردم را شامل می‌شود، یعنی همه‌ی کسانی که به کتابخانه مراجعه می‌کنند و همه‌ی کسانی که ممکن است به کتابخانه مراجعه کنند (سینایی، ۱۳۸۲). ساختار، ترکیب و کیفیت جمعیت جامعه، نوع نیاز به منابع و خدمات کتابخانه‌های عمومی را تعیین می‌کند. توسعه‌ی مجموعه‌ی کتابخانه نه تنها از امکانات مالی متأثر است بلکه عوامل دیگری مانند زبان اصلی جامعه‌ی کتابخانه و نیز منابع و نیازهای اطلاعاتی اجتماع محلی نیز بر آن تأثیر می‌گذارند. استانداردهای کتابخانه‌ای اغلب تابع آمارهای جمعیتی هستند (گیل، ۲۰۰۰). در ذیل تعدادی از مؤلفه‌های جمعیتی که تعیین‌کننده نوع نیاز کتابخانه‌ها است آمده است.

الف) نیازها بر حسب ساختار سنی

همه‌ی گروه‌های سنی باید بتوانند مواد و منابعی را که به نیازهای آنها ارتباط پیدا می‌کند در کتابخانه‌های عمومی پیدا کنند ([گیل]، ۱۳۸۶). بنابراین، لازم است شناخت کاملی از ساختار سنی جمعیت بدست آید تا بر اساس آن منابع مورد نیازشان فراهم‌آوری گردد.

جدول ۶ توزیع جمعیت در سه گروه عمده‌ی سنی به تفکیک شهر و روستا را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، ۲۵/۰۸ درصد از جمعیت کل کشور در گروه سنی ۰-۱۴ ساله، ۶۹/۷۳ درصد در گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله و ۵/۱۹ درصد جمعیت در گروه سنی ۶۵ ساله و بالاتر هستند. همچنین، این جدول نشان می‌دهد که جمعیت روستایی جوان‌تر از جمعیت شهری است.

جدول ۶: توزیع نسبی جمعیت بر حسب گروه‌های عمده‌ی سنی در سرشماری ۱۳۸۵

کل کشور	۰ تا ۱۴ ساله	۱۵ تا ۶۴ ساله	۶۵ ساله و بیش‌تر
۲۵/۰۸	۶۹/۷۳	۵/۱۹	
جمعیت شهری	۲۳/۷۰	۷۱/۵۲	۴/۷۷
جمعیت روستایی	۲۸/۰۴	۶۵/۸۵	۶/۱۱

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

نسبت جمعیت در گروه‌های عمده‌ی سنی در استان‌های مختلف نیز فرق دارد. برای مثال، در استان تهران ۲۱/۴۲ درصد جمعیت در گروه سنی ۰-۱۴ ساله، ۷۳/۶۳ درصد در گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله و ۴/۹۴ درصد در گروه سنی ۶۵ ساله و بالاتر هستند؛ در صورتی که این نسبت‌ها در استان سیستان و بلوچستان به ترتیب ۳۸/۸۵، ۵۸/۲۰ و ۲/۹۵ درصد است. به بیانی دیگر، نسبت جمعیت ۰-۱۴ ساله کودکان در استان سیستان و بلوچستان بیش‌تر از استان تهران می‌باشد. و باید نسبت بیش‌تری از منابع کتابخانه‌های آن به کودکان اختصاص یابد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که جمعیت کشور ما مرحله‌ی اول انتقال سنی، یعنی مرحله‌ی کودکان و نوجوانان را پشت سر گذاشته است و هم‌اکنون مرحله‌ی دوم انتقال سنی یعنی مرحله‌ی جوانان را تجربه می‌کند. دومین مرحله‌ی انتقال سنی (مرحله‌ی جوانی) از اواخر دهه‌ی ۷۰ شروع شده و تا اواخر دهه‌ی ۸۰ ادامه خواهد داشت (میرزایی و مشفق، ۱۳۸۷). رشد بالای جمعیت در اواخر دهه‌ی شصت و دهه‌ی هفتاد باعث افزایش جمعیت در گروه سنی ۲۰-۲۹

ساله در دهه‌ی نود شده است. ویژگی عمده‌ی این گروه سنی، فعال بودن و آماده بودن برای وارد شدن به بازار کار است.

بسیاری از کشورهای در حال توسعه، ساختاری شبیه به ساختار جمعیت ایران دارند. در رابطه با تأثیر ساختار سنی جوان کشورهای در حال توسعه اعتقاد بر این است که وجود جمعیت جوان و کمبود امکانات آموزشی باعث می‌گردد تا نوآوری در این جوامع کم‌تر صورت گیرد. نوآوری در جوامعی رخ می‌دهد که جمعیت در سنین میانه با امکانات علمی بالا بتوانند به مسائل علمی فکر کرده و سپس به راه‌حل‌هایی برسند (لهسایی زاده، ۱۳۷۹). در هر صورت، جمعیت جوان یک فرصت است به شرطی که به آنها آموزش داده شده و برای توسعه و پیشرفت به کار گرفته شوند.

نیاز هر سنی به اقتضای آن سن تغییر می‌کند. چنان‌که نوجوانان پسر به داستان‌های ماجراجویانه، موضوع‌های جنگی، کشف در سرزمین‌های ناشناخته، و شگفتی‌های کیهانی علاقه‌ی فراوانی نشان می‌دهند که در گروه‌های سنی پایین دیده نمی‌شود. همچنین نوجوانان بیش از گروه‌های سنی پایین‌تر به کتاب‌های دانستی‌های علمی علاقه دارند (پولادی، ۱۳۸۷). برای پاسخ‌گویی مناسب به نیازهای جمعیت کودکان و نوجوانان، آنها را در چهار گروه سنی الف، ب، ج و د به شرح جدول ۷ دسته‌بندی می‌کنند:

جدول ۷. گروه‌های سنی کودکان در حوزه‌ی کتاب

ردیف	نام گروه	شرح
۱	گروه سنی الف	سالهای پیش از دبستان (۲ تا ۶) سالگی
۲	گروه سنی ب	سالهای نخستین دبستان (۷ تا ۱۰) سالگی
۳	گروه سنی ج	سالهای پایانی دبستان (۱۰ تا ۱۳) سالگی
۴	گروه سنی د	سالهای نوجوانی (۱۴ تا ۱۶) سالگی

(منبع: پولادی، ۱۳۸۷)

به‌طور کلی، نیازهای اقشار جامعه در سه حوزه‌ی قرار می‌گیرد:

الف) کودکان: کودکان باید از سنین کودکی تشویق به استفاده از کتابخانه شوند، چون این کار باعث می‌شود که آنها به احتمال زیاد در سال‌های بعد، به صورت افراد استفاده‌کننده از

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

کتابخانه باقی بمانند. کتابخانه‌های عمومی مسئولیت ویژه‌ای در حمایت از فرآیند آموزش خواندن و شناساندن ارزش کتاب‌ها و سایر رسانه‌ها برای کودکان را برعهده دارند. کتابخانه‌های عمومی با تهیه و ارائه‌ی انواع گوناگونی از منابع و انجام فعالیت‌های مختلف، فرصت خوبی در اختیار کودکان قرار می‌دهند تا لذت مطالعه و هیجان کشف دانش‌ها و آثار تخیلی را تجربه کنند [گیل، ۱۳۸۶]. بنابراین در کتابخانه‌ای که گروه‌های سنی ۹-۵ و ۱۴-۱۰ ساله، نسبت بالاتری دارند باید به نسبت آنها، منابع مورد نیازشان نیز فراهم‌آوری شود.

ب) نوجوانان و جوانان: سن نوجوانی، سن جست‌وجوهای جدید برای یافتن راه زندگی و توجه به مطالب متنوع علمی و دینی و فرهنگی و هنری است. استفاده از آثار گوناگون، بخصوص آثار مکتوب، می‌تواند وسیله‌ی خوبی برای این جست‌وجو باشد (لطف آبادی، ۱۳۸۵). بخش جوانان و نوجوانان کتابخانه‌های عمومی باید مطالبی در همه‌ی موضوعات و مطالبی برای ایجاد شخصیت، آموزش، روش زندگی، وسایل سرگرمی، ورزش، روابط با دیگران، داستان‌های قومی، موزیک، تزکیه نفس، هنرهای دستی و غیره فراهم نمایند (اشرفی ریزی، ۱۳۸۳). البته همه‌ی کتاب‌هایی که در اختیار نوجوانان قرار می‌گیرد باید از نظر کیفیت محتوا، تدوین، زبان و نگارش، تصویرها و چاپ متناسب با سطح فکر و عواطف و آرزوها و خواسته‌های نوجوانان باشد و آنان را به سطح بالاتری از رشد برساند (لطف آبادی، ۱۳۸۵).

جمعیت‌های نوجوان ۱۹-۱۵ ساله نیازمند منابعی هستند که سطح مهارت‌ها و شایستگی آنان را تقویت نماید و باعث تقویت منابع درسی و افزایش آگاهی‌های عمومی و اجتماعی آنان شود. در حالی که جمعیت جوان در گروه‌های سنی ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله نیازمند منابعی هستند که نیازهای وارد شدن به بازار کار و شروع زندگی را برای آنان تأمین کند.

ب) بزرگسالان: بزرگسالان دارای خواسته‌ها و نیازهای اطلاعاتی و متفاوتی هستند که به شرایط و موقعیت‌های گوناگون آنها در ارتباط با تحصیلات، شغل، استخدام و زندگی فردی آنها مربوط می‌شود [گیل، ۱۳۸۶]. بزرگسالان بر حسب تحصیلات، نوع کار، موقعیت اجتماعی و مانند آن نیازهای متفاوتی احساس می‌کنند، از این‌رو نمی‌توان یک‌جا نیازهای گروهی بزرگسالان را بر شمرد، بلکه باید نیازهای گروه‌های مختلف بزرگسالان را جداگانه مورد توجه قرار داد (سینایی، ۱۳۸۲).

ب) نیازها بر حسب جنس

ویژگی‌های جسمانی معینی که مرد و زن را از هم مشخص و متمایز می‌کند جنس نام دارد (تقوی، ۱۳۶۹). "جنس به معنای تفاوت‌های زیست‌شناختی بین مذکر و مؤنث است، در حالی که جنسیت به تفاوت‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی مردان و زنان مربوط می‌شود. تصور می‌شود که اجتماعی شدن جنسیتی، بی‌درنگ پس از تولد نوزاد آغاز می‌شود. کودکان هنجارها و توقعاتی را می‌آموزند و درونی می‌سازند که با جنس زیست‌شناختی آنها مطابق و مناسب پنداشته می‌شود. بدین ترتیب، آنها نقش‌های وابسته به جنس و هویت‌های مذکر و مؤنث (مردانگی و زنانگی) متصل به آن را اخذ می‌کنند (گیدنز، ۱۳۸۶). بر اساس سرشماری ۱۳۸۵، ۵۰/۹ درصد جمعیت، مرد و ۴۹/۱ درصد زن بوده‌اند (جدول ۸).

نسبت جمعیت مردان و زنان در تمامی جمعیت‌ها تقریباً برابر است. ولی در بخش‌هایی از جامعه به‌ویژه مناطق روستایی به خاطر مهاجرت مردان جوان در جست‌وجوی کار و تحصیل به شهرها، این برابری از بین رفته است و نسبت جمعیت مردان در بعضی شهرها بیش از زنان شده است.

جدول ۸. توزیع تعداد و درصد جمعیت کشور بر حسب جنس در سال ۱۳۸۵

جمعیت مردان		جمعیت زنان	
تعداد	درصد	تعداد	درصد
۳۵،۸۶۶،۳۶۲	۵۰/۹	۳۴،۶۲۹،۴۲۰	۴۹/۱

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

به‌طور کلی، خاستگاه نیاز زنان و مردان بر حسب وظایف و نقشی که در جامعه بر عهده می‌گیرند با هم فرق دارد، و هر چه بر سن آنان افزوده می‌شود این تفاوت‌ها آشکارتر می‌شود. در دوره‌های سنی پیشین میان گرایش‌های پسران و دختران در مطالعه، تفاوت بسیاری وجود ندارد. اما چنان‌که برخی از پژوهش‌گران می‌گویند، در سن نوجوانی جنسیت در الگوی علاقه‌ی خواننده بیش‌ترین نقش را دارد. گرچه کتاب‌های فراوانی هست که پسران و دختران نوجوان ممکن است دوست داشته باشند، اما کتاب‌های بسیاری نیز هست که دختران جوان آن را می‌پسندند و پسران نوجوان نمی‌پسندند و برعکس (پولادی، ۱۳۸۶):

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

در نگاه کلی، دختران نوجوان به کتاب‌های رمانتیک و خانوادگی بیش از پسران علاقه نشان می‌دهند، در حالی که پسران نوجوان به کتاب‌های ماجراجویانه با رویدادهای شگفت‌انگیز گرایش بیش‌تری دارند. در ظاهر دختران زودتر از پسران خود را برای زندگی زناشویی و خانواده آماده می‌کنند.

ج) نیازها بر حسب وضعیت سواد

جمعیت بالقوه استفاده‌کننده از کتابخانه‌های عمومی، جمعیت باسواد است و هر چه میزان و درجه‌ی باسوادی در جامعه‌ای بالاتر باشد، قابلیت استفاده از کتابخانه‌های عمومی بیش‌تر خواهد بود.

پایه‌ی اساسی و تحول خودجوش و درونی کشورها چیزی جز دانش و بینش و آگاهی جمعیت انسانی و تعمیم و گسترش آن در لایه‌های درونی جمعیت به صورت افقی و عمودی نیست. از این جاست که نه تمام، بلکه حرف اول را در راستای تحول و توسعه‌ی جوامع، کارآیی جمعیت انسانی می‌زند. بنابراین در این راستا می‌توان گفت وضع سواد و دانش جمعیت انسانی نه تنها تعیین‌کننده‌ی درجه‌ی کارآیی آن است؛ بلکه هر گونه تغییر و تحول وضعیت سواد و آموزش، اثرات خود را روی ابعاد مختلف جمعیتی بر جای خواهد گذاشت (جوان، ۱۳۸۰).

آمار نشان می‌دهد که میزان باسوادی جمعیت کشور از ۴۷/۵ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۸۴/۶۱ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش داشته است. این میزان در نقاط شهری ۸۸/۹۳ و در نقاط روستایی ۷۵/۹ درصد بوده است. نسبت‌های باسوادی در سطح استان‌ها به یک اندازه نیست، چنان‌که بالاترین میزان باسوادی ۹۱/۲۷ درصد در استان تهران و کم‌ترین آن ۶۸/۰۱ درصد در سیستان و بلوچستان بوده است. ایجاد فرصت‌های برابر آموزشی و تلاش‌های نهضت سوادآموزی در سال‌های بعد از انقلاب، میزان باسوادی جمعیت روستایی را از ۱۷/۳ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۷۵/۹ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش داده است (جدول ۹).

جدول ۹. توزیع تعداد و درصد جمعیت باسواد ۶ ساله و بالاتر در سال ۱۳۸۵

کل جمعیت باسواد		جمعیت باسواد شهری		جمعیت باسواد روستایی	
تعداد (هزار نفر)	درصد	تعداد (هزار نفر)	درصد	تعداد (هزار نفر)	درصد
۶۳۸۹۹	۸۴/۶۱	۴۳۹۵۰	۸۸/۹۳	۱۹۹۴۹	۷۵/۹

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

براساس آمار، در سال تحصیلی ۸۸-۸۷، تعداد ۱۴،۲۷۰،۰۰۰ دانش آموز و ۳،۷۰۰،۰۰۰ دانشجو در مدارس و دانشگاه‌ها اشتغال به تحصیل داشته‌اند. که این تعداد، در مجموع، یک‌چهارم جمعیت کل کشور هستند. کتابخانه‌های عمومی وظیفه دارند تا در فرآیند آموزش به مدارس کمک نموده و نیازهای اطلاعاتی دانش آموزان را فراهم نمایند. با بالا رفتن تحصیلات، قابلیت استفاده از منابع و خدمات کتابخانه‌ها افزایش یافته و نوع نیازها تغییر می‌کند. گسترش دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، سطح تحصیلات و عمق سواد را در جامعه ارتقاء داده است. امروزه درصد بالایی از جمعیت، تحصیلات دانشگاهی دارند و کتابخانه‌های عمومی باید پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی آنان باشند.

د) نیازها بر حسب محل سکونت

نیازهای کتابخانه‌های عمومی در محیط‌های شهری و روستایی یکسان نیست و در هر کدام، به اقتضای محیط اجتماعی و فرهنگی آنها فرق می‌کند. در سال ۱۳۳۵، جمعیت ایران ۱۸،۹۵۴،۷۰۴ نفر بوده است که ۵،۹۵۳،۵۶۳ نفر یا ۳۱/۴ درصد آنان در مناطق شهری و ۱۳،۰۰۱،۱۴۱ نفر یا ۶۸/۶ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کردند. در حالی که از جمعیت ۷۰،۴۹۵،۷۸۲ نفری سال ۱۳۸۵، تعداد ۴۸،۲۵۹،۹۶۴ نفر یا ۶۸/۴۶ درصد شهری و ۲۲،۲۳۷،۷۷۱ نفر یا حدود ۳۱/۵۴ درصد روستایی بودند. به بیانی دیگر، نسبت جمعیت شهری و روستایی طی پنجاه سال کاملاً معکوس شده است. ولی با توجه به کاهش نسبت جمعیت روستایی در این مدت، تعداد مطلق جمعیت روستا از ۶ میلیون به بیش از ۲۲ میلیون نفر افزایش داشته است. جدول ۱۰ این نسبت‌ها را در سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد.

جدول ۱۰: توزیع تعداد و درصد جمعیت کشور بر حسب شهری و روستایی در سال ۱۳۸۵

جمعیت شهری		جمعیت روستایی	
تعداد	درصد	تعداد	درصد
۴۸،۲۴۵،۰۷۵	۶۸/۴۶	۲۲،۲۳۷،۷۷۱	۳۱/۵۴

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

محیط‌های شهری و روستایی بر حسب ویژگی‌های محیطی، فرهنگی، اقتصادی و... نیازهایی دارند. در ذیل بعضی از نیازهای جوامع روستایی و شهری بیان شده است:

الف) روستا: جامعه‌ی روستایی به گروهی از انسان‌ها اطلاق می‌شود که دارای نحوه‌ی زندگی مشابه، زبان، آداب و رسوم و مقتضیات اجتماعی مشترکند. شیوه‌ی زندگی افراد در جامعه‌ی روستایی، عموماً غیررسمی است و چنین جوامعی دارای آداب و رسوم قوی و پایداری هستند (کوئن، ۱۳۷۲). در اکثر روستاها، کتابخانه‌ی عمومی، تنها مرکز فرهنگی است که به روستاییان خدمات فرهنگی می‌دهد. به این خاطر، کتابخانه نقش چند منظوره‌ی فرهنگی، اجتماعی و آموزشی دارد و از اهمیت بالایی برخوردار است. حضور کتابخانه‌های روستایی به دسترس‌پذیر ساختن مواد خواندنی کمک شایان توجهی می‌کند، زیرا در روستاها کتاب‌فروشی وجود نداشته و تهیه‌ی کتاب و سایر خواندنی‌ها برای روستاییان دشوار است (میرحسینی، ۱۳۷۴). به طور کلی، نیازهای روستاییان برخاسته از فرهنگ، سبک زندگی و معیشت اقتصادی آنان است و کتابخانه‌های روستایی وظیفه دارند نیازهای فکری روستاییان را فراهم نمایند.

در سال‌های اخیر، افزایش جمعیت تحصیل کرده‌ی روستایی و ورود نسل جدید آنها به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و تمایز شغلی و حرفه‌ای که در روستاها به وجود آمده، ساختار اجتماعی تازه‌ای را در جامعه‌ی روستایی شکل داده؛ به گونه‌ای که این ساختار، هم‌گرایی و تشابه قابل اعتنایی با ساختار جامعه‌ی شهری پیدا کرده است (غفاری، ۱۳۸۳).

ب) شهر: توسعه‌ی شهرهای مدرن تأثیر شایانی نه فقط بر عادت‌ها و شیوه‌های رفتار، بلکه بر الگوهای اندیشه و احساس نیز به جا گذاشته است (گیدنز، ۱۳۸۶). جمعیت شهر چنان نامتجانس، انبوه و گسسته است که شخص می‌تواند به آسانی، ناشناخته بماند و به شیوه‌ی دلخواه و مطابق ذوق و سلیقه خود زندگی کند. علاوه بر ویژگی‌های شخصیتی افراد شهری، یک شهر را می‌توان به منزله‌ی نقشه‌ی مناطقی تصویر کرد که ویژگی‌های متمایز و متفاوتی دارند (کوئن، ۱۳۷۲).

وجود فرهنگ‌های مختلف و نابرابری در میزان درآمد، موجب شکل‌گیری محلاتی با فرهنگ‌ها و ویژگی‌های خاص شده است و مهاجرت گسترده‌ی روستاییان به شهرها در دهه‌های اخیر، بر این اختلافات افزوده است. به نسبتی که بر جمعیت شهرها افزوده می‌شود، نیازهای فکری آنان نیز متنوع‌تر می‌گردد و کتابخانه‌های عمومی وظیفه دارند تا پاسخ‌گوی این خواسته‌ها باشند. علاوه بر این، تنوع مشاغل و تخصص‌ها، نوع نگرش جمعیت شهری به اوقات فراغت،

بهره‌گیری از فن‌آوری‌های ارتباطی جدید، ارتقاء میزان تحصیلات بویژه در زنان، آپارتمان‌نشینی و پایین بودن فضای زندگی خانواده‌ها و... دامن‌های نیازهای جمعیتی شهری از کتابخانه‌های عمومی را گسترده‌تر کرده است.

ه) نیازها بر حسب مشخصه‌های قومی، مذهبی و زبانی

الف) ویژگی‌های قومی: تنوع و گونه‌گونی قومی - مذهبی، مشخصه‌ی بارز تشکیل‌دهنده جوامع انسانی می‌باشد. معیار و ملاک تمایز قومیت‌ها در ایران، دو عامل زبان و مذهب می‌باشد، زیرا عوامل دیگری مانند نژاد و رنگ پوست در ایران وجود ندارد که گروه‌های قومی را از یکدیگر متمایز کند. از این رو، می‌توان گروه‌های قومی در ایران را گروه‌های مذهبی - زبانی دانست. علاوه بر این، بیش از نیمی از جمعیت ایران را گروه‌های قومی تشکیل می‌دهد و ایران در مقایسه با دویست کشور یا واحد جغرافیایی - سیاسی فعلی جهان، به طور نسبی، از بیش‌ترین گونه‌گونی قومی برخوردار می‌باشد (صادقی، ۱۳۸۵).

ایران کشوری چند قومی با همبستگی بالای ملی است که لازم است این همبستگی تقویت گردد، لذا منابع کتابخانه‌های عمومی باید موجب تقویت فرهنگ ملی و فرهنگ‌های محلی آن شود. همچنین، بخشی از جمعیت کشور در حاشیه‌ی مرزها زندگی می‌کنند و ویژگی‌های قومی، زبانی و مذهبی گوناگونی دارند. این جمعیت و به خاطر موقعیت جغرافیایی خاص و نیز اشتراکات فرهنگی با کشورهای آن سوی مرزها، بیش‌تر تحت تأثیر فرهنگ و تبلیغات رسانه‌های کشورهای دیگر قرار دارند. به این خاطر، لازم است منابع مورد نیازشان شناسایی و فراهم‌آوری شود.

ب) ویژگی‌های دینی - مذهبی: با توجه به سرشماری ۱۳۸۵، بیش از ۹۹ درصد جمعیت ایران مسلمان هستند و کم‌تر از یک درصد مسیحی، کلیمی و زرتشتی می‌باشند. که کتابخانه‌های عمومی بر اساس اصل همگانی بودن باید به نیازهای آنان توجه کنند. همچنین، اکثریت مسلمان، پیروان مذاهب شیعه و سنی هستند که لازم است نوع منابع کتابخانه‌های هر منطقه با توجه به نیازهای مذهبی موجود در این مناطق انتخاب و فراهم‌آوری گردد. آمار جمعیت پیروان مذاهب شیعه و سنی به دلیل ملاحظات ملی از سوی مرکز آمار اعلام نمی‌شود و لازم است در هر حوزه‌ی کتابخانه‌ای به‌طور کلی شناسایی و منابع مورد نیاز آنان تأمین شود (جدول ۱۱).

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

جدول ۱۱: توزیع جمعیت کشور بر حسب دین در سال ۱۳۸۵

ردیف	دین	جمعیت	درصد
۱	مسلمان	۷۰،۰۷۱،۱۶۹	۹۹/۴۳٪
۲	مسیحی	۲۶۳،۱۹۹	۰/۱۶٪
۳	کلیمی	۹،۲۵۳	۰/۰۱٪
۴	زرتشتی	۱۹،۸۲۲	۰/۰۳٪
۵	سایر و اظهار نشده	۱۰۹،۴۰۳	۰/۳۷٪
	جمع	۷۰،۴۷۲،۸۴۶	۱۰۰٪

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

لازم به ذکر است که اقلیت‌های دینی و مذهبی در جغرافیای جمعیت ایران بیش‌تر به صورت جمعی زندگی می‌کنند. به عنوان مثال زرتشتیان، بیش‌تر در مناطقی از استان یزد زندگی می‌کنند، ارامنه در بخش مشخصی از شهر اصفهان ساکن هستند و جمعیت اهل تسنن نیز در استان کردستان و مناطقی از استان آذربایجان غربی و بیش‌تر در مناطق مرزی زندگی می‌کنند. مجموعه‌سازی کتابخانه‌های واقع در حوزه‌های دارای اقلیت‌های دینی و مذهبی باید با توجه به نکات ذیل انجام گیرد:

۱. منابع مورد نیاز بر حسب مشخصه‌های جمعیتی آنان انتخاب شود.

۲. از ارسال منابعی که منافی عقاید و اعتقادات آنان است پرهیز شود.

ج) ویژگی‌های زبانی: بنا به توافق عام، جهانی‌ترین و دقیق‌ترین شاخص فرهنگ، زبان است. برای اثبات صحت این امر، راه‌های زیادی وجود دارد، ولی احساس تعصب شدیدی که هر کس نسبت به زبانی که با آن تکلم می‌کند دارد، خود در این مورد دلیلی کافی است (زلینسکی، ۱۳۷۰، ص ۱۰۳). در حالی که نیمی از جمعیت ایران، فارس زبان می‌باشند، ترک‌ها و کردها یک‌سوم دیگر (۳۴ درصد) و سایر گروه‌های قومی یک‌ششم باقیمانده (۱۶ درصد) را تشکیل می‌دهند (صادقی، ۱۳۸۵). پراکنش جمعیت کشور نشان می‌دهد که به‌طور کلی، استان‌های شمال غربی کشور به زبان ترکی، بخش‌هایی از استان خوزستان به زبان عربی و

استان‌های کردستان، کرمانشاه، ایلام و بخش‌هایی از آذربایجان غربی به زبان کردی صحبت می‌کنند. همچنین گویش‌های مختلف مانند لری، بلوچی، مازندرانی، گیلکی و... نیز وجود دارد که در جهت تقویت فرهنگ‌های محلی باید به نیازهای کتابخانه‌ای آنان توجه شود.

و) نیازها برحسب فعالیت اقتصادی

مجموع افراد شاغل، بیکار و در جست‌وجوی کار را در زمان معین، جمعیت فعال گویند (جوان، ۱۳۸۰). اصولاً گروه سنی بین ۱۵ تا ۶۴ سال، جمعیت بالقوه‌ی مؤثر هر مملکتی را تشکیل می‌دهند و در زمینه‌های مختلف منشأ اثر خواهند بود. در حالی که گروه‌های دیگر (نوجوانان و سال‌خوردگان) عمدتاً وابسته و مصرف‌کننده محسوب می‌شوند (لهسایی‌زاده، ۱۳۷۹). مردم از منابع و خدماتی که پاسخ‌گوی نیازهای شغلی آنان باشد و دانش و آگاهی‌های شغلی آنان را ارتقاء دهد استقبال خواهند کرد. بنابراین، کتابخانه‌های عمومی باید با توجه به نوع اشتغال جمعیت حوزه‌ی کتابخانه در صدد برآوردن نیازهای آنان باشند. انواع فعالیت‌های اقتصادی به سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات تقسیم شده و افراد شاغل، در یکی از این سه بخش جای می‌گیرند (مهاجرانی، ۱۳۵۸). جدول ۱۲ توزیع جمعیت شاغل در بخش‌های عمده‌ی فعالیت را نشان می‌دهد.

جدول ۱۲. توزیع شاغلان در بخش‌های عمده‌ی فعالیت (به درصد)

گروه شغلی	کشاورزی	صنعت	خدمات	اظهار نشده
درصد	۱۸	۳۱/۷۱	۴۷/۹۰	۲/۳۸

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

بخشی از منابع کتابخانه‌های عمومی تابعی از توزیع شاغلان در بخش‌های عمده‌ی فعالیت می‌باشد. در نگاه کلی، بیش‌ترین نوع اشتغال در مناطق روستایی در بخش کشاورزی، دامداری و در شهرها در بخش صنعت و خدمات است.

ز) نیازهای جمعیت معلول

حق دسترسی به اطلاعات و آگاهی، حق غیرقابل سلبی است که به همه‌ی انسان‌ها تعلق دارد، و جامعه باید برای کسانی که به دلایل طبیعی یا در شرایط خاصی قادر نیستند همانند افراد

کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران

سالم به تأمین نیازهای اطلاعاتی خود پردازند، راهها را هموار و امکانات را فراهم نمایند (عماد خراسانی، ۱۳۸۲). دولت‌ها باید اهمیت کلی دسترس‌پذیرسازی را در روند ایجاد فرصت‌های مساوی برای افراد در تمام عرصه‌های اجتماعی به رسمیت بشناسند. دولت‌ها موظفند برای افراد معلول، با هر نوع معلولیت: الف) برنامه‌هایی عملی ارائه کنند تا دسترسی به محیط مادی را برای آنان تحصیل کند. ب) دست به اقداماتی بزنند که دسترسی به اطلاعات و ارتباطات را برای آنان فراهم کنند (تعاونی، ۱۳۷۹).

به‌طور کلی، نیازهای جمعیت معلول در دو دسته قرار می‌گیرد:

۱. ساختمان و تجهیزات: از جمله اقداماتی که می‌تواند برای دسترسی آسان معلولین انجام گیرد، ایجاد تغییرات لازم در ساختمان به منظور بالا بردن توان دستیابی آنها به کتابخانه و تهیه ابزار و وسایل مناسب برای ارائه خدمات بهتر برای این گروه است (اشرفی ریزی، ۱۳۸۳). بنا به توصیه‌ی سازمان ملل متحد، بناها و فضاهای عمومی باید طوری طراحی شود که معلولان و کسانی که از نارسایی بینایی رنج می‌برند به علت معلولیت‌شان از استفاده از آنها محروم نشوند (تعاونی، ۱۳۷۹).

۲. بعضی معلولیت‌ها مانند نابینایی و ناشنوایی دارای منابع ویژه هستند که از بین آنها، نابینایی، منابع ویژه بیش‌تری دارد. قالب‌های جایگزین منابع چاپی که برای افراد کم‌بینا و نابینا قابل استفاده است عبارتند از: منابع چاپ درشت، چاپ برجسته (بریل) و مواد دیداری و شنیداری (تعاونی، ۱۳۷۹).

بر اساس سرشماری ۱۳۸۵، تعداد کل جمعیت معلول (انواع معلولیت‌ها) ۱،۰۱۲،۲۲۲ نفر بوده است. در جدول ۱۳، از بین انواع معلولیت‌ها، صرفاً، آمار جمعیت نابینا، ناشنوا و دارای اختلال در گفتار و صدا که نیازمند امکانات، تجهیزات و منابع ویژه هستند آمده است:

جدول ۱۳. جمعیت معلول نابینا، ناشنوا و دارای اختلال در گفتار و صدا

ردیف	نوع معلولیت	تعداد کل	تعداد مرد	تعداد زن
۱	جمعیت نابینا	۹۴،۲۳۱	۵۵،۵۸۹	۳۸،۶۴۲
۲	جمعیت ناشنوا	۹۱،۳۴۸	۵۲،۰۱۸	۳۹،۳۳۰
۳	اختلال در گفتار و صدا	۱۵۲،۹۰۳	۹۳،۹۷۴	۵۸،۹۲۹

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

کتابخانه‌های عمومی باید با ارائه‌ی برنامه‌های متنوع اطلاعاتی و محمل‌های قابل استفاده‌ی معلولان، انگیزه‌های لازم را برای جلب آنان به کتابخانه فراهم آورند (اشرفی ریزی، ۱۳۸۳).

نتیجه‌گیری

جمعیت، مهم‌ترین پارامتر برای ایجاد کتابخانه‌ی عمومی است و میزان امکانات، منابع و خدمات کتابخانه‌های عمومی تابعی از جمعیت است. بعلاوه، نحوه‌ی توزیع جمعیت در مناطق مختلف شهری و روستایی و کیفیت جمعیت، نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین میزان و نوع خدمات کتابخانه‌های عمومی دارد.

جمعیت، پدیده‌ای پویا و در حال تغییر است. و لازم است پیش‌بینی‌های لازم برای نیازهای آینده‌ی آن در نظر گرفته شود. از طرف دیگر، کیفیت و مشخصه‌های جمعیتی، مانند ساختار سنی، میزان سواد و غیره در بستر زمان تغییر می‌کند و به تبع آن، نوع نیازها نیز تغییر می‌کند.

نوع منابع مورد نیاز کتابخانه‌ی عمومی، تابعی از جمعیت و ویژگی‌های جمعیتی حوزه کتابخانه است. به گونه‌ای که اگر در منطقه‌ای نسبت کودکان به کل جمعیت بیش‌تر باشد به منابع ویژه‌ی کودکان نیاز بیش‌تری خواهد بود و در مناطقی که اقلیت‌های دینی و مذهبی بخشی از جمعیت را تشکیل می‌دهند، لازم است منابع مورد نیاز آنان در کتابخانه وجود داشته باشد.

مجموعه‌سازی باید مبتنی بر نیازهای جامعه تحت پوشش کتابخانه باشد. بنابراین لازم است اطلاعات کامل و درستی از مؤلفه‌های جمعیتی حوزه‌ی دسترسی کتابخانه در دسترس باشد. به این خاطر، مؤلفه‌های مهم جمعیتی مانند سن، جنس، سواد و... که بر نوع و کیفیت نیاز اطلاعاتی کتابخانه‌ها تأثیر می‌گذارند، مورد بررسی قرار گرفته است.

به هر حال، توجه به جمعیت و مؤلفه‌های آن در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی یک ضرورت است. در این خصوص، بهتر است در ایجاد، گسترش و خدمات‌دهی کتابخانه‌های عمومی به نکات ذیل توجه شود:

■ اساس ایجاد کتابخانه‌ی عمومی در یک نقطه یا حوزه‌ی جمعیتی به تعداد جمعیت، نحوه‌ی توزیع و پیش‌بینی رشد آن در آینده بستگی دارد.

■ برای مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی باید به ویژگی‌های جمعیتی حوزه‌ی هر کتابخانه، به‌طور خاص، توجه شود.

منابع و مآخذ

- اشرفی ریزی، حسن (۱۳۸۳). درآمدی بر مطالعه و نقش خدمات ویژه کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه. تهران، چاپار.
- اطلس برگزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ (۱۳۸۷). مرکز آمار ایران.
- افشار کهن، جواد؛ صادقی، رسول (۱۳۸۵). تعامل جمعیت و نظام اجتماعی: رویکردی جامعه‌شناختی به مسئله جمعیت. *نامه انجمن جمعیت شناسی ایران*: ۱ (۲).
- ایران‌محبوب، جلیل؛ میرفردی، اصغر (۱۳۸۳). بررسی تأثیر متقابل فرآیند افزایش جمعیت و شهرنشینی در ایران (از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۵). در *تحولات اخیر و آینده جمعیت ایران (مقالات نخستین همایش انجمن جمعیت شناسی ایران)*. مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
- بربریان، اکبر (۱۳۸۰). *جمعیت و تنظیم خانواده*. تهران: نوردانش.
- پارکر، استفن (۱۳۸۲). *جنبه‌هایی از برنامه ریزی توسعه کتابخانه*. ویراسته جی استفن پارکر. ترجمه علی شکویی. تهران: چاپار.
- پرتو، بابک (۱۳۸۵). *ساختمان و تجهیزات*. تهران: چاپار.
- پولادی، کمال (۱۳۸۷). *رویکردها و شیوه‌های ترویج خواندن*. تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان.
- تعاونی، شیرین (۱۳۷۹). *استانداردهای ملی خدمات کتابخانه‌ای برای نابینایان*. تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.
- تقوی، نعمت‌الله (۱۳۶۹). *مبانی جمعیت شناسی*. تبریز: نیما.
- جوان، جعفر (۱۳۸۰). *جغرافیای جمعیت ایران*. مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.
- خدمات کتابخانه‌های عمومی: رهنمودهای ایقلا/ یونسکو برای توسعه (۱۳۸۶). تهیه شده توسط گروه کاری به سرپرستی فیلیپ جیل. ترجمه علی شکویی. تهران: چاپار.
- زلینسکی، ویلبر (۱۳۷۰). *مقدمه‌ای بر جغرافیای جمعیت*. ترجمه فیروز جمالی. تهران: سمت.
- سید میرزایی، سید محمد (۱۳۸۱). *جمعیت شناسی عمومی*. تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- سینایی، علی (۱۳۸۲). *مجموعه سازی در کتابخانه‌ها (جلد اول: انتخاب مواد کتابخانه‌ای)*. تهران: سمت.
- صادقی، رسول (۱۳۸۵). *داده‌های قومی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر. در مقالات بررسی منابع آمارهای جمعیتی*. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.

- صفابخش، محسن (۱۳۷۲). الگوهای اسکان جمعیت. نامه علوم اجتماعی، ۲ (۳).
- عازم، پرویز (۱۳۸۶). ساختمان و تجهیزات کتابخانه. تهران: کتابدار.
- عماد خراسانی، نسرین دخت (۱۳۸۲). خدمات عمومی کتابخانه و روش‌های آن. تهران: کتابدار.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). ساختار اجتماعی جامعه روستایی ایران. نامه پژوهش فرهنگی، ۸ (۹).
- کلاتری، صمد (۱۳۷۵). مبانی جمعیت‌شناسی. اصفهان: مانی.
- کوئن، بروس (۱۳۷۲). مبانی جامعه‌شناسی. ترجمه غلامعباس توسلی و فاضل. تهران: سمت.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نی.
- لطف آبادی، حسین (۱۳۸۵). روانشناسی رشد (۲). تهران: سمت.
- لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۷۹). ساختار سنی جمعیت. شیراز: نوید شیراز.
- معیارهای برنامه ریزی و طراحی کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۳). نشریه شماره ۲۷۰.
- مهاجرانی، علی اصغر (۱۳۵۸). جمعیت‌شناسی ایران. اصفهان: آفتاب.
- میرحسینی، زهره (۱۳۷۴). نقش و تصویر کتابخانه‌ی عمومی روستایی در ایران. پیام کتابخانه، ۱۸ و ۱۹، ۳۴-۴۰.
- میرزایی، محمد؛ مشفق محمود (۱۳۸۷). انتقال سنی در ایران (تحولات سنی جمعیت و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی-جمعیتی). کنفرانس تحلیل یافته‌های سرشماری ۸۵-۱۳۸۷. مرکز آمار ایران، تهران.
- نتایج کلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ (۱۳۸۶). مرکز آمار ایران.
- نوروزی، مریم (۱۳۸۴). خانه مشق. فرهنگ و پژوهش، ۱۹.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۷). کتابخانه عمومی استاندارد، اداره کل عمرانی.
- وثوقی، منصور (۱۳۶۹). جامعه‌شناسی روستایی. تهران: کیهان.

Gill, Philip (2000). *Guidelines for public libraries in the 21st Century*. In 66th IFLA General and Council Conference. Jerusalem. 13-18 August 2000.

به این مقاله، این گونه استناد کنید:

اشرفی، حجت (۱۳۸۸). کتابخانه‌های عمومی و نیازهای جمعیتی ایران. پیام کتابخانه، ۱۵ (۲)، ۹۷-۱۲۲.